

BÁNFIHUNYADI JÁNOS ESZMEVILÁGA ÉS ALKIMISTA KAPCSOLATAI

Az évek során mind újabb adalékok kerülnek napvilágra az első Angliában megtelepedett magyar tudós, Bánfihunyadi János életéről és munkásságáról. Különösen érdekesnek látszik annak a kutatása, milyen művek hatottak Bánfihunyadira, milyen magyar és külföldi kapcsolatai voltak ennek a nagybányai származású, de 1608 óta Londonban élő aranyművesnek és alkimistának, aki később a londoni Gresham College tanáraként játszott fontos szerepet az angol kémia fejlődésében.

Nemrégiben az uppsalai egyetemi könyvtár kéziratárában találtam egy olyan bejegyzést, amely újabb fényt vet Bánfihunyadi János tájékozódására és kapcsolataira. Ez az Y132/d jelzetű album amicorumban található (fol. 334–335), amelyik a Csehországból elszármazott, de alighanem német anyanyelvű orvos, Daniel Stolz von Stolzenberg tulajdonát képezte: ez voltaképpen egy Prágában kiadott kis emblémagyűjtemény, számos kézbejegyzésével. Stolz beutazta egész Európát és mindenütt találkozott orvosokkal, más tudósokkal, alkalmi költőkkel, vagy éppen alkimistákkal, így albuma jellemző keresztmetszetét adja a korabeli protestáns elitnek. A sok német mellett angolok, svájciak, sőt lengyelek és magyarok is vannak az albumban; Bánfihunyadival Stolz például angliai útja során találkozott 1623. augusztus 24-én Londonban. Mindjárt maga a dátum figyelmet ébreszt, ugyanis a Bánfihunyadinál tett látogatás napja egybeesik egy másik, az albumban szereplő időponttal: Corvinus-Raab Mihály magyarországi peregrinus (jóllehet vagy száz lappal később) ugyanaz nap ír be Stolz albumába, mint Bánfihunyadi (fol. 432). Ez arra mutat, hogy Corvinus, aki egyike az 1620-as évek legkorábbi magyar peregrinusainak Angliában (ide Wittenberg és Leiden után érkezett), alighanem Bánfihunyadi házában ismerte meg Stolz von Stolzenberget.

A Bánfihunyadival foglalkozó irodalom mindaddig nem keresett választ arra a kérdésre, mikortól lehet beszélni róla mint alkimistáról. Nagybánya város jegyzőkönyvében fennmaradt egy Thagy Bálinthoz, sógorához már Londonból, 1613-ban írt levele, amiben így nyilatkozik: „Itt Angliában Londonban lakom, nem vagiok senki zolgája, hanem magamnak való bíresházban (bérelt házban) lakom és az eötvös müett [mesterséget?] mívelem.”¹ Az első angol források is a „goldsmith” (aranyműves) szóval jelölik „Hans

¹ Nagybánya város jegyzőkönyvei, I. kötet, 290. (Schönherz Gyula anyaggyűjtése, OSZK, Fol. Hung. 1912/IV.)

(Johannes) Hunniades” foglalkozását. Bár nincs rá pontos adatunk, mikor lett az ötvös-mesterből alkímista, hozzávetőleges biztonsággal ezt mégis az 1610-es évek közepére tehetjük, amikor is, részben a rózsakeresztes mozgalom hatására, Európa-szerte újra fellángol az érdeklődés nem annyira az aranycsinálás, mint a „bölcsek kövéhez” vezető alkímiai kísérletek iránt. Az első rózsakeresztes szövegek 1614-ben Kasselben jelentek meg és a névtelenség homályába húzódó szerzőik minden bizonnyal kapcsolatban voltak Tudós Móric hesseni tartománygróf udvarával. A rózsakeresztes röpiratok által eleinte csak német földön dúló vitába 1616-ban bekapcsolódik az angol Robert Fludd is, aki *Apologia compendiaria* című művében foglal állást a titokzatos okkult társaság mellett. Egy másik rózsakeresztes-szimpatizáns az a Michael Maier (1568–1622), előbb Rudolf császár, majd Tudós Móric orvosa, aki 1618-ban közzétett három régebbi alkímista iratot *Tripus aureus* címmel. Ezek közül az első Basilius Valentinus hajdani bencés rendi barát traktátusa a „tizenkét kulcsról”, a korabeli alkímista irodalom egyik legfontosabb darabja. Eredetije az először 1599-ben Eislebenben kiadott igen ritka *Vom den grossen Stein der Uralten* volt, de hasonló népszerűségnek örvendett a *Triumph Wagen Antimonii* (Az antimon diadalszekere), amit a hesseni Johann Thölde adott közre 1604-ben. Egy újabb kori tudománytörténész úgy véli, ez a mű lett a legtöbb korabeli német alkímista alapforrása.² Basilius Valentinus ugyanis ebben leírt egy olyan „ősanyagot”, vagyis „prima materiát”, amit ki lehet vonni a fémekből egy antimonban található mágneses szellem segítségével. Egy másik, még Paracelsushoz kapcsolódó tétele Valentinusnak a három alapanyagból való kiindulás volt – eszerint a kén, higany és a só(k) közötti különbség az egész alkímia alapja. A kísérletek célja a bölcsek kövének megtalálása volt – ebben a már említett Maier éppúgy hitt, mint maga Bánfihunyadi vagy az ugyancsak befolyásos Johann Daniel Mylius nevű kasseli orvos és alkímista, aki *Antidotarium medico-chymicum reformatum* (Frankfurt, 1620) című művében a legnagyobb elismerés hangján szól Basilius Valentinusról.

Basilius Valentinus Bánfihunyadi egyik fontos vonatkozási pontja: kiderül ez a Stolzféle albumban talált bejegyzésből csakúgy, mint az egyik ismert (William Marshall által metszett) arckép aláírásából.³ A Stolz-album bejegyzése egyébként *négy nyelvű* – köztük dominál a latin egy idézettel, egy négysoros verssel és magával az ajánlás szövegével, de az angol és a magyar idézet mellett különösen bőséges a német bejegyzés, ami nem más, mint (egy még pontosan nem azonosítható helyű) Basilius Valentinus idézet: „Ungerland hath mich erstlich geboren...” Ezt akár Bánfihunyadi jelmondatának is tekinthetjük, hiszen az angolok szemében emelte tekintélyét, hogy a Paracelsus által is meglátogatott és Basilius Valentinus szülőföldjének tekintett Magyarországon született. Ebből a szempontból különösen érdekes az a kézirat, amely a British Libraryben maradt fenn Arthur Dee tollából. A híres matematikus és „mágus” John Dee fia 1579 táján született és orvosnak tanult, de foglalkozott alkímiával is; még mielőtt az orosz cár szolgálatába szegődött volna, találkozott Bánfihunyadival, legalábbis biztosnak látszik, hogy ő volt az a

² Bruce T. MORAN, *The Alchemical World of the German Court*, Stuttgart, 1991, 49.

³ Utóbbit közzétette F. SHERWOOD TAYLOR és C. H. JOSTEN az *Ambix* V, 1–2 (1953), 44. lapján.

magyar barátja, akit a „prima materia” végett Magyarországra küldött.⁴ Ez a barát kilenc hónappal később megjött és hozott is magával ebből a becses ásványból. Mivel tudjuk, hogy Bánfihunyadi 1617-ben Magyarországra készült és 1620-ban már újra Angliában volt, ahol meg is házasodott, feltételezhetjük, hogy e két időpont közt járt megint Kassán és szülőhelyén, Nagybányán, s ott szerezte az ásványrögöt, ami a „tisztá anyagból” állt. Ami viszont feltűnő, az az *Arca arcanorum* utolsó, 31. pontja, ami idézet (a kézirat margóján feltüntetett) Basilius Valentinustól: „Hoc pro valedictione fideliter dico Ungaria me genuit, Coelum et stellae tuentur me, et terra nutrit me, et quamvis mori cogor, et sepulchri, tamen vulcanus me sedulo parit. Ungaria inquam mea patria est: et mater mea totum includit mundum”.⁵ Ez a szöveg szó szerint megegyezik a Stolz-albumban németül reprodukált szöveggel. Utolsó mondata: „Magyarország tehát a hazám és anyám az egész világ” – egyszerre jelzi a bejegyző patriotizmusát és „világpolgáriságát”.

A Stolz-album latin mottója egy olyan műből származik, amire Arthur Dee is gyakran hivatkozik *Fasciculus chemicus* (Párizs, 1631) című kis alkimista kompendiumában: a címe *Rosarium philosophorum*. Ez a Majna melletti Frankfurtban 1550-ben névtelenül megjelent mű⁶ Basilius Valentinus és Raymundus Lullus mellett minden jel szerint az alkimisták alapkönyvtárához tartozott. Idéz belőle Bánfihunyadi János már abban a másikkorábbi bejegyzésében Jacob Fetzer albumába, amelyet régebben ismertettem.⁷ A Stolz-album bejegyzése így hangzik: „Draco non moritur nisi cum fratre et sorore sua interficiatur, non per unum solum, sed per ambo simul, scilicet per Solem et Lunam”, amit a *Rosarium* (F jelzésű lapján) Hermes Trismegistus szájába ad. Az alkimista szótárban a „Draco”, vagyis a Sárkány az elsődleges higanyt jelenti, amellyel az alkimista kénes oldatban feloldja a fémeket, hogy a „Nappal” jelzett maszkulin és a „Holddal” jelképezett feminin elemből létrehozza a „Mercurius” névvel jelzett Felsőbbrendű vagy Kettős Higanyt, vagyis „prima materia”-t, aminek segítségével az „ultima materia”, vagyis a Bölcsék Köve is elérhető.⁸

Stolz von Stolzenberg albumában ezt a két alkimista szöveget egy rövidebb, más jellegű angol idézet és egy magyar mondat követi – ezekre még visszatérek. De a Bánfihunyadi-bejegyzés főrésze a szemközti lapon található alkimista rajz, illetve négy soros latin vers. A rajzon egy sas és egy oroszlán csapnak össze egy szalamander hátán – a kép fenti bal sarkában a Nap, jobb sarkában a Hold ábráját látjuk. Ezek mind jól ismert alkimista szimbólumok: az oroszlán és a sas együtt a (kémiai) átváltozás folyamatát ábrázolja, míg a tűzben izzó szalamander az alkimista ún. „gyarapítási” folyamatának a jelképe.⁹ Ezt az ábrát Bánfihunyadi 1623. augusztus 24-én illesztette be Stolz von Stolzen-

⁴ Arthur DEE, *Arca arcanorum*, MS, Sloane, 1876, British Library, fol. 82.

⁵ Uo. A margón: „Basilius Valentinus”. Ezt a szöveget már J. H. APPLEBY is idézte angol fordításban Arthur Dee-vel és Bánfihunyadival foglalkozó cikkében, vö. *Ambix*, XXIV, 2, July 1977, 107

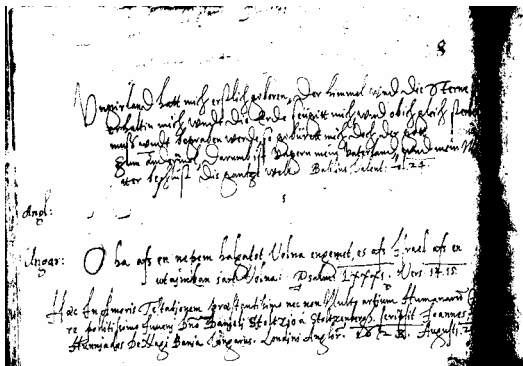
⁶ Eredetileg második része egy *De alchimia opuscula complura veterum philosophorum* című idézetgyűjteménynek.

⁷ MKsz, 1982, 251–254.

⁸ Lyndy ABRAHAM, *A Dictionary of Alchemical Imagery*, Cambridge, Cambridge University Press, 2001, 125–126.

⁹ Uo., 64, 176.

berg albumába, alighanem a csehországi német orvos és alkimista ösztönzésére – ugyanis egy évvel később kiadott *Viridiarum chymicum* című könyvében (amit az előszó alapján még 1623 nyarán Angliában, Oxfordban állított össze) Stolz reprodukálja ugyanezt a képet a „Sulphur Nostrum” címszó alatt egy hatsoros latin vers kíséretében.¹⁰ Ennek az alkímiai emblémakönyvnek volt egy német kiadása is, a *Chymisches Lustgärtlein*, amit ugyancsak Jennis adott ki Frankfurtban 1624-ben, amiről R. J. W. Evans azt írja Rudolf császárról és udvaráról írt könyvében, hogy „felhasználja Maier egyes metszeteit”.¹¹ Lehet, hogy már Bánfihunyadi ábrája is szerepel Maier valamelyik korábbi könyvében (noha az *Atalanta fugiens* című emblémakönyvben hiába kerestük) és mind a magyar alkimista, mind Stolz onnan vették át, annál is inkább, mert a kép bal sarkában látható négyes szám arra utal, hogy az eredetileg egy sorozat része volt és abból lett az albumba beragasztva. Mindenesetre a német nyelvű Stolz-emblémakönyvben ugyancsak a LXXXIV. sorszám alatt találjuk az albumból és a *Viridiarumból* ismert ábrát egy kis magyarázó versezettel, amelynek a címe *Unser Schwefel* (A mi kénünk). Maga a versezet így szól: „Schaff das der Adler theur und werth / Mit lieb dem Löwn vereiniget werd: / Auch das der blöd und schwach durchaus / Mög seine Threnen schütter h(e)rauss”.¹²

Devotum Sophiam ter trina sequentia petram / Orator Superum: Lux Mundi: Gloria Noctis. / Oua, Coquina, Coquus, Patientia, Mulciber, Annus, / Hermeti Sophico, pariunt moderamine natum.

Közvetlenül az alkimista embléma alatt ugyanazt a négyesoros latin verset olvashatjuk, amit már a Fetzer-album bejegyzéséből ismerünk – ez elég homályos értelmű, s nem tudni, kitől, talán magától Bánfihunyaditól származik. (Más szövegeknél, ha idéz, mindig megadja a szerző nevét, néha a pontos helyet is.) Nyilvánvalóan alkimista műveletekre utaló szöveg ez is: „Perficiunt Sophicam ter trina sequentia petram / Orator Superum: Lux Mundi: Gloria Noctis, / Oua, Coquina, Coquus, Patientia, Mulciber, Annus, / Hermeti Sophico, pariunt moderamine natum”. Magyarra talán így fordíthatnánk: „A Bölcsesség művét három kő-folyamat viszi véghez: / Istenek Követe, A Világnak Fénye, s az Éji Dicsőség, / Tojások, a Szakács, a Szakácsnő, Türelem, Vulkan meg az

¹⁰ Daniel STOLCIUS DE STOLCENBERG, *Viridiarum chymicum*, Francofurti, sumptibus Lucae Jennisi, 1624, Figura LXXXIV.

¹¹ R. J. W. EVANS, *Rudolf and His World*, Oxford, Clarendon Press, 1973, 201, 2. j.

¹² Daniel STOLCIUS, *Chymisches Lustgärtlein*, Francofurti, 1624; reprint: Darmstadt, 1964, Figura LXXXIV.

Évszak, / Hermes a Bölcsességgel készül összesimulva születni”. Ha nem is tudjuk e sorok értelmét teljesen megfejteni, annyi világos, hogy itt a Bölcsék Kövéhez vezető alkímista út egyes állomásai vannak leírva.

Ezekon kívül, mint jeleztük, még egy angol és egy magyar idézet szerepel Bánfihunyadi tollából Stolz albumában. A halványabb tintával írt angol mondat azért furcsa, mert annak eredetije alighanem latin, lévén az egy csonka idézet Hessus (Bánfihunyadi szerint „Joh”, vagyis Johannes) Eobanus német humanista költőtől, de nem annak *De tuenda valetudine...* (Frankfurt, 1551) című népszerű gyűjteményéből, ami orvosi receptek és botanikai leírások mellett verseket is tartalmaz. Ez a sor így hangzik: „The pleiades of heaven[ly] spheres vaigue / And Orion draught”, vagyis „Az égi szférák csillagképe halvány / és Orion lemerült” – ami szkeptikus nyilatkozatnak hangozhat, hogyha jól értelmezzük az „Orion” csillagkép alkímiai jelentését. Michael Maier például összekapcsolja az Orion csillagképet a Mercurius (Kettős Higany) anyagával, Apollo (a Nap) formájával és Vulkan (a Tűz) melegével.¹³ De hasonlóképpen szkeptikus a Stolz-alumba beírt magyar mondat is – idézet a Szenci Molnár által Hanauban újra kiadott Károlyi-Bibliából: „Ó ha az én népem hallgatott volna engemet, és az Izráel az én útaimban járt volna: Psalm. LXXXI. Vers 14–15.”¹⁴ Nehéz választ adni rá, Dávid király panaszát milyen kontextusban teszi itt magáévá Bánfihunyadi; az „én népem” itt a magyarokra vonatkozik-e, akik közt nem tudott érvényesülni, s emiatt kellett elhagynia hazáját, vagy pedig általánosabb-e, s a korabeli Európát jelenti, amelyben az ellenreformáció fegyveres erővel tör a „tisza” protestáns hit elpusztítására. Az utóbbi értelmezés azért valószínűbb, mert a korábban Marburgban immatrikuláló Stolz von Stolzenberg főként rózsakeresztes-protestáns tájékozódású alkímista, aki szívesebben időzik Bázelen és Angliában, mint „a latrok és haramiák barlangjává” lett Németországban.

Mint a Stolz-album magyar nyelvű bejegyzéséből is látszik, Bánfihunyadi Jánosnak volt magyar Bibliája – mégpedig nem is egy, hanem kettő. Az egyiket az oxfordi Bodleian könyvtárnak ajándékozta röviddel 1617-ben Magyarországra tervezett hazatérése előtt; a másikat, az 1612-es „oppenheimi” Bibliát fiára, ifj. Bánfihunyadi Jánosra hagyta, aki aztán azt „John Huniades” possesszori beírással látta el, de nem nagyon olvasgatta.¹⁵ Itt mindjárt felmerül a kérdés: ismerte-e személyesen a londoni magyar alkímista az oppenheimi Biblia szerkesztő-kiadóját, Szenci Molnár Albertet? Gyanítom, hogy igen, hiszen amikor Szenci Molnár 1624 május–júniusában néhány hetet Londonban töltött,¹⁶ Bánfihunyadit már nagyon is számon tartották tudós körökben, s általában ő is számon tartotta az odalátogató magyarokat: Keresztúri Pállal barátkozott,¹⁷ Haller Gábornak

¹³ Michael MAIER, *Atalanta fugiens*, Frankfurt, 1617, 147.

¹⁴ Ez csak a Zsoltárok könyve 81,14. versének felel meg. Az eredeti helyesírást a fenti szövegben korszerűsítettem.

¹⁵ Az oxfordi Bibliáról lásd MKsz, 1978, 93–99. Az oppenheimi kiadású Biblia korábban a British and Foreign Bible Society könyvtárában volt, jelenleg a cambridge-i egyetemi könyvtárban őrzik 237.C.12/2 jelzet alatt.

¹⁶ DÁN Róbert, GÖMÖRI György, *Szenci Molnár Albert Angliában*, ItK, 1979, 278–280.

¹⁷ Amint az kivethető a Medgyesi Pálnak írt levélből: DIENES Dénes, *Keresztúri Bíró Pál (1594?–1655)*, Sárospatak, 2001, 42.

adott kölcsön, később Medgyesi Pállal levelezett. Nem csupán azért, mert református papi családból származott (apja, Bánfihunyadi Mogyoró Benedek, tiszántúli püspökségig vitte), hanem mert maga is vallásos és könyvforgató ember volt, s bizonyára nagyra becsülte Szenci Molnárt. Ha találkoztak 1624-ben Londonban, azt sem tartom kizártnak, hogy később leveleztek is, illetve hogy Bánfihunyadi beírt Szenci Molnár azóta sajnos elveszett album amicorumába.¹⁸

Bánfihunyadi János abban is korának gyermeke volt, hogy egyáltalán nem tartotta összegeyzetethetetlennek a „titkos” tudományok művelését, tehát az alkímiát a keresztény tanításokkal. Ahogy Robert Fludd írta egy értekezésében: „Isten jelekkel írta tele a természetet a Teremtés idején. Az ember feladata az, hogy elolvassa ezeket a jeleket és ezáltal ismerje meg Teremtőjét”.¹⁹ Az ember eredendő kíváncsisága a természet titkai iránt nem állhat ellentmondásban Isten akaratával; sőt, Isten arra ösztönöz bennünket, hogy minél többet ismerjünk meg ebből a nagyon gazdag, de még részben „feltáratlan” világból. Fludd persze kora legnagyobb szabású polihisztorainak egyike, aki szívesen tartja a kapcsolatot más európai tudósokkal, így azzal a Michael Maierrel, aki a rózsakeresztes mozgalom indulásakor ellátogat Angliába, meg más látogatókkal is – így Stolz von Stolzenberggel, akinek naplójába (dátum és hely nélkül) beírta ő is valamit latinul.²⁰ Mivel az előző és az azt követő oldalakon más angol orvosok bejegyzései mind 1623 július–augusztusából valók albumában, Stolz ekkoriban találkozhatott Fluddal is. Akinek német kapcsolatai eddig is ismertek voltak, de keveset tudunk egyéb utazásairól, illetve ismerőseiről. Most viszont, a kiterjedt Fludd-irodalom olvasása közben egy érdekes feljegyzésre bukkantam. Egy kevésbé ismert művében Robert Fludd 1631-ben ezt írja: „Ezt azért mondom, hogy honfitársaimat megszégyenítsem, akik ahelyett, hogy bátorítanának munkámban (mint ahogy azt számosan levélben Lengyelországból, Svédországból, Poroszországból, Németországból, Erdélyből, francia és olasz földről teszik), rosszindulatukkal üldöznék...”²¹ Ki lehetett Fludd erdélyi ismerőse? Két lehetőséggel számolhatunk: vagy Csanaki Máté Angliában is járt orvosdoktorról van szó, aki 1629-ben tért vissza Erdélybe, vagy pedig Bánfihunyadiról, aki ugyan nem Erdélyből ír neki, hanem Angliából, de maga erdélyi (nagybányai) születésű, tehát a „külföldi elismerés” keretében lehet rá hivatkozni.

Csanakiról egyébként tudjuk, hogy érdekelte az alkímista irodalom: könyvtárában olyan nevek bukkannak föl, mint Raymundus Lullus, Lazar Zetzner vagy Martin Ruland, fontos alkímiai és Paracelsus-követő orvosi alapművek szerzői.²² Ami Fludd erdélyi recepcióját illeti, már régen tudtunk arról, hogy Cseffei László, aki Bethlen Péter kíséretében 1628-ban eljutott Angliába, később megvette és Velencéből hazaküldötte egy

¹⁸ Utalás Molnár albumára: SZENCI MOLNÁR Albert *Válogatott művei*, Bp., 1976, 509.

¹⁹ Idézi A. R. DEBUS, Fludd *Tractatus Apologeticus* című műve alapján (Leiden, 1617): *Robert Fludd and His Philosophical Key*, New York, 1979, 6.

²⁰ Stolz-album, fol. 297.

²¹ Az én kiemelésem az idézetben – G. Gy.

²² MONOK István, *A Rákóczi-család könyvtárai, 1588–1660*, Szeged, Scriptum Kft., 1996 (A Kárpát-medence Újabbkori Könyvtárai, 1), 17–19, 25–27.

„Flud” nevű szerző „négy öreg könyvét”,²³ és már Binder Pál úgy gondolta, hogy ezek Fludd *Utriusque cosmi maioris et minoris...* című, Oppenheimben 1617–19-ben kiadott összegyűjtött műveinek négykötetes kiadását jelenthetik. Azt persze megkérdezhetnénk: ki is ajánlotta Cseffeinek, hogy szerezzék be magának ezt az alkímiát a korabeli tudományosságba integráló „lexikont”? Talán éppen Bánfihunyadi, akiről ugyan nem esik említés sem Pálóczi Horváth, sem Cseffe úti beszámolóiban, de ez még nem zárja ki a velük való találkozás lehetőségét, annál is inkább, mert Bethlen Péter mindkét útítársa az általános látnivalókra, illetve az uralkodói fogadtatás minőségére összpontosítja figyelmét.

Egy másik kapcsolat, amelyik Bánfihunyadi Jánost két szerepében mutatja, a Sir Kenelm Digby mellett végzett munkája. Digbyről (1603–1665) egy újabb tudománytörténetész azt írja, „sok tekintetben a reneszánsz hermetizmus késői produktuma” volt.²⁴ A ketős szerep, amit a magyar tudós a gazdag angol főúr mellett játszik, egyrészt még az alkímistáé, aki keresi a „bölcsek kövét”, de aki másrészt már átalakulóban van vegyész-demonstrátorrá, vagyis tanárrá. Digby Oxfordban Thomas Allennél tanult, Allenről pedig Anthony A. Wood és mások is feljegyezték, hogy a matematika mellett az asztronómia és a hermetikus tudományok is foglalkoztatták. Allent valószínűleg Bánfihunyadi is ismerte, bár az a tény, hogy birtokában volt Allennek egy asztronómiai kézírata (amit William Lillytől kapott), még nem perdöntő bizonyíték ismeretségükre nézve.²⁵ Azt viszont már elég régen tudja a szakirodalom, hogy amikor Sir Kenelm Digby felesége, Lavinia halála után visszavonult a társasági élettől, s a Gresham College-ban rendezett be magának laboratóriumot, hogy ott vegyészeti kísérleteket folytasson, Bánfihunyadi János volt a famulusa, illetve Digby szavaival „Hans Hunneades, the Hungarian, was my Operator”.²⁶ Ez 1633 és 1635 között lehetett, és erre az időre tehetjük Bánfihunyadi ismeretségének kezdetét Samuel Hartlibbal is, aki látogathatta Digby egyes kísérleteit, amire az meghívott ismert orvosokat, illetve tudósokat. Úgy tűnik, Digbyn keresztül szerzett magának akadémiai ismertséget és megbecsülést az 1635-ben hivatalosan még csak „alkímistaként” számon tartott²⁷ londoni magyar tudós, mivel John Webster már azt írja *Metallographia* című, 1671-ben megjelent művében: „több mint 35 éve, hogy először jártam a közönséges vegytan egy kurzusára az öreg Hunyadi Jánoshoz (Johannes Huniades)”,²⁸ ami jelentheti mondjuk az 1635/36-os tanévet. Webster ugyan magát már vegyésznek tartja, de a szaktekintélyek között, akikre hivatkozik, ott látjuk Sendivogius és Michael Maier, sőt: Basilius Valentinus nevét, akinek ásványtanát Webster fölöttébb nagyra becsüli.

De visszatérve Digbyre: a kensingtoni Natural History Museumban őriznek egy darab antimont, amin a következő felirat áll: „Antimon-érc, amit Sir Kenelm Digby parancsára

²³ *Utazások a régi Európában*, szerk. BINDER Pál, Bukarest, Kriterion, 1976, 84.

²⁴ Betty Jo DOBBS, *Ambix*, XX, 3, November 1973, 145.

²⁵ Anthony A. WOOD, *Athenae Oxoniensis*, II, London, 1815, 544.

²⁶ Sir Kenelm DIGBY, *Of Bodies and of Mans Soul, To Discover the Immortality of Reasonable Souls. With two discourses...*, London, 1669, 20.

²⁷ „John Huniades, born at Hunger, an alchemist, Whitechapel”, *Calendar of State Papers, Domestic Series, Charles I*, vol. 8, 1635, London, 1865, 283.

²⁸ John WEBSTER, *Metallographia or an History of Metals*, London, 1671, 161.

hoztak Magyarországról”. Ebből Martin Rady arra következtet, hogy Bánfihunyadi nemcsak 1617 és 1619 közt, hanem később még egyszer járhatott Erdélyben vagy Felső-Magyarországon.²⁹ Ezzel szemben John H. Appleby, a Bánfihunyadi-életmű egy másik kutatója inkább úgy véli, Digby „Bánfihunyadi tanácsára hozathatott [valakivel] antimont” Magyarországról.³⁰ Szerintem ez a másik verzió a valószínűbb, hiszen bár 1633-ban I. Rákóczi György hazahívta Bánfihunyadit, állást ajánlva neki a fehérvári akadémián,³¹ a Nagybányáról elszármazott tudóst Londonhoz kötötte családja csakúgy, mint állása Digby mellett, illetve a Gresham College-ban. Ugyanakkor több olyan londoni magyar látogatót ismerünk, aki kapcsolatban volt vagy Bánfihunyadival, vagy fiával, a John Hunniades néven ismert ifjú Bánfihunyadi Jánossal. Utóbbi, aki a londoni Merchant Taylor Schoolban tanult és már angol anyanyelvű volt (anyját Dorothy Colstonnak hívták és kenti nemesi családból származott), vegyészként kezdte és uzsorásként fejezte be pályafutását. Ami az apjától tanult mesterséget illeti, azzal az ifjabb Bánfihunyadi egy ideig Philip Herbert, Pembroke ötödik Earljének szolgálatában állt; erről az 1669-ben elhunyt Earlról azt olvassuk Aubreynál, hogy „a kémia volt a fő szórakozása, amihez Őméltósága (his Lordship) igen jól értett”,³² és ugyancsak Aubrey értesít arról, hogy „régis ismerősöm, Mr. Uniades (sic!), aki magyar királyi családból származik, s aki (ha akarná) százszor több dolgot tudna mondani nekem, mint White úr... vagy Boyle úr, vagy bárki más...”³³ Tekintve, hogy Robert Boyle a kor elismert természettudósai közé tartozott, a fenti idézet arra mutat, hogy az ifjabb Bánfihunyadi (aki természetesen nem állt rokonságban Hunyadi Mátyással) képzeletdús történetekkel szórakoztatta barátait vagy alkalmi hallgatóit. S noha síremlékén az áll, hogy „Philosophus consummatus et omnibus numeris absolutus Artis Spagiricae professor” volt,³⁴ egy másik feljegyzésből úgy tűnik, hogy már a hetvenes években nemigen foglalkozott vegyészettel, ehelyett uzsorakamatból élt, így például 1676-ban William Dutton örökössei 7000 font sterlinget vettek tőle kölcsön, ami abban az időben óriási összegnek számított.³⁵ Ha tehát az idősebb Bánfihunyadit az utókor mint „ünnepelt kémikust” tartotta számon, s maga a kor protestáns tudós elitjéhez tartozott, sokkalta gazdagabb fiát csak mint „vir sordidissimus et avarissimus”-t, mint „mocskosan zsugori embert” búcsúztatta 1696-ban ifj. Frank Ádám.³⁶ Pompás síremlékét a St. Leonard templom kriptájában ma is őrzik. Ami apját, a Gresham College tanárát, s az első Angliában elismert és jól érvényesülő magyar tudóst illeti, ő Magyarországra utazás közben, Amszterdamban halt meg 1646-ban, sírhelye mindmáig ismeretlen.³⁷

²⁹ Martin RADY, *A Transylvanian Alchemist in Seventeenth-Century London*, Slavonic and East European Review, 72, 1994, 149.

³⁰ John H. APPLEBY, *Ambix*, XXIV, 2, July 1977, 105.

³¹ *Teleki Pál külföldi tanulmányútja*, szerk. FONT Zsuzsa, Szeged, 1989 (Fontes Rerum Scholasticarum, 3), 189.

³² John AUBREY, *Brief Lives*, Harmondsworth, Penguins, 1976, 304.

³³ Uo.

³⁴ *London C. C. Survey of London*, vol. VIII, *The Parish of St. Leonard, Shoreditch*, London, 1922, 112.

³⁵ *Calendar of the Muniments of Sherbourne House*, London, 1900, 24; E. DUNCAN-JONES közleménye, *Notes and Queries*, vol. CXCIX, January–December 1954, 160.

³⁶ FONT, *i. m.*, 189.

³⁷ *The Obituary of Richard Smyth*, Camden Society Publications (London), XLIV, 1849, 22.